Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 3

RICK HONINGS

GOD, GEZIN EN VADERLAND

DE EEUW VAN NICOLAAS BEETS 1814-1903

2026 Prometheus Amsterdam

Honings-Beets_vs07.qxp_DEF 04-12-'25 05-12-2025 14:03 Pagina 4

Voor Peter van Zonneveld (1948-2025)

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt dankzij het Wim van Kooten Fonds, het Boekenfonds Elisabeth Grent/F.J.A.M. van der Helm, Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, het Fonds voor de Geld- en Effectenhandel, de Gemeente Leiden, de J.E. Jurriaanse Stichting, de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting en het Nederlands Letterenfonds.

het cultuurfonds | Nederlands letterenfonds dutch foundation for literature

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Herengracht 48, 1015 BN Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

© 2026 Rick Honings
Omslagontwerp Suzan Beijer
Omslagbeeld Nicolaas Beets in de pastorie in Heemstede, circa 1850. Prent van Dirk Jurriaan Sluyter naar een tekening van Adrianus Johannes Ehnle. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam. Ingekleurd door Rahmat Kurnia
Foto auteur Maarten Delobel
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Zetwerk en opmaak Willem Morelis
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4228 5

Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 9

PROLOOG

'Vader! Vader!' Die zaterdagochtend was de twaalfjarige Ada vroeger wakker dan normaal. Net als de afgelopen dagen beloofde het weer een mooie nazomerdag te worden. Fel zonlicht kierde door de ramen naar binnen. Ada gooide de dekens van zich af en sprong uit bed. Met een ruk trok ze de zware gordijnen open. Vanuit haar kamer in het ouderlijk huis in de Utrechtse Boothstraat, die uitkeek op de Voorstraat, zag ze de paardentram van de Stichtsche Tramway Maatschappij, op weg naar Zeist, voorbijrijden. Tot haar verbazing wapperde daarop de Nederlandse driekleur. En dat was niet het enige: alle bewoners van de straat hadden de vlag uitgestoken. Toen pas realiseerde Ada zich welke dag het was: 13 september 1884, haar vaders zeventigste verjaardag! Ze haastte zich naar de slaapkamer van haar ouders, die nog sliepen, en riep ongeduldig: 'Wordt U toch eens wakker, de straat vlagt en de tram ook!' Loom openden haar vader en moeder hun ogen. 'Wat zijn de menschen toch vrindelijk!' antwoordde de jubilaris.[1]

Vanaf dat moment was het een drukte van jewelste. Er was nauwelijks tijd om te ontbijten, omdat er onafgebroken bezoekers langskwamen om geschenken af te geven en bloemen te bezorgen. Algauw waren er in het hele huis geen potten en vazen meer te vinden, zodat de boeketten in rijen langs de muren op de grond lagen. De postbode bracht honderden met touw bijeengebonden brieven, van vrienden en kennissen, bekenden en onbekenden, uit binnen- en buitenland, zelfs uit Amerika en Nederlands-Indië.

Die jarige was niemand minder dan de dichter, schrijver, predikant en hoogleraar Nicolaas Beets. Die morgen werd hij verwacht in concertgebouw Tivoli in Utrecht, waar hij om kwart over elf de zaal betrad. Daar viel hem een staande ovatie ten deel, die hij met een guitige glimlach in ontvangst nam. De Leidse hoogleraar Matthias de Vries hield een toespraak, waarin hij opmerkte dat deze dag niet alleen speciaal was voor Beets, maar voor het hele vaderland. Treffend merkte hij op dat een volk dat zijn grote mannen eert, zichzelf eert. Dat de Nederlanders hun liefde aan Beets verklaarden, was een gevolg van het feit dat hij zijn leven lang zijn talent aan de Hollandse natie had gewijd. Hij gold als de nationale auteur bij uitstek: 'Gij hebt ons geleerd,

Honings-Beets_vs07.qxp_DEF 04-12-'25 05-12-2025 14:43 Pagina 10

"ons te verblijden en God te danken, omdat wij Nederlanders zijn"; gij hebt ons vermaand toe te zien, dat "der vaderen bloed niet in onze aderen verbastere.""[2]

Zoals Harry Mulisch ooit opmerkte dat hij de Tweede Wereldoorlog was, zo zou men van Beets kunnen zeggen dat hij de negentiende eeuw personifieerde.[3] Hij werd geboren in 1814 en overleed in 1903. Zijn leven bestreek bijna negentig jaar, van koning Willem I tot koningin Wilhelmina. Voor de meeste Nederlanders was en is zijn naam onlosmakelijk verbonden met de *Camera Obscura*, de bundel humoristische schetsen en verhalen die hij in 1839, op de grens van zijn studententijd en predikantschap, onder het pseudoniem Hildebrand publiceerde. Met Multatuli's *Max Havelaar* behoort het werk tot de beroemdste Nederlandse boeken uit de negentiende eeuw. Meerdere verhalen daaruit, zoals 'De familie Stastok', 'Een onaangenaam mensch in den Haarlemmerhout' en 'Een oude kennis', groeiden uit tot klassiekers.

Beets heeft zichzelf eens misnoegd een *homo unius libri* genoemd, een man van één boek.[4] Dat was niet overdreven, want tot aan zijn laatste snik werd hij vooral geprezen vanwege zijn *Camera Obscura*, waarin hij volgens velen de Hollandse volksaard zo goed had getroffen. Hoewel Beets nog veel meer schreef, zoals poëzie, preken en opstellen, was hij in de eerste plaats de auteur van dat ene werk. Tijdens zijn leven zagen maar liefst 21 drukken het licht. De Nederlanders konden er geen genoeg van krijgen. Zij genoten van de verhalen over Pieter Stastok, Robertus Nurks en Jan Adam Kegge. Dat bleek wel toen de redactie van *De Nederlandsche Spectator* de lezers in 1892 vroeg naar hun favoriete boek. Twee derde van hen koos de *Camera Obscura*.[5] Ook de persoon van Beets zelf was geliefd. In hem zagen velen Hollandse deugden weerspiegeld, zoals godsvrucht, gematigdheid, vaderlandsliefde, huiselijkheid en Oranjegezindheid. Ook Beets' onverwoestbare optimisme sloot aan bij het nationale zelfbeeld.

In zijn studententijd in Leiden had Beets een neus voor literaire vernieuwing: hij experimenteerde met het schrijven van romantische dichtverhalen in de trant van Lord Byron. Een paar jaar later was hij degene die het uit het buitenland overgewaaide realisme à la Charles Dickens in Nederland op de kaart zette. Daarna maakte hij naam als predikant en dichter, die zich bijna alleen nog van zijn vrome kant liet zien. Die verandering was zo opvallend dat sommige literatuurhistorici zich het hoofd hebben gebroken over het 'probleem-Beets'.[6] Zij vroegen zich af hoe het kon dat iemand die op zijn 25ste de *Camera Obscura* schreef, zich daarna, in de woorden van de letterkundige K.H. Heeroma, zestig jaar lang een leven van 'gekroonde onbenulligheid' kon laten welgevallen.[7] Maar is die opmerking wel terecht?

Nadat hij predikant was geworden, bleef hij actief in de voorhoede van

Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 11

de Nederlandse letterkunde: hij hield voordrachten en publiceerde, behalve preken, opstellen, edities en gelegenheidswerk, de ene na de andere dichtbundel vol vaderlandslievende, godsdienstige en huiselijke verzen. Vanwege dat alles waardeerden tijdgenoten hem, zoals de viering van zijn zeventigste verjaardag in 1884 bewees. Hoewel in deze tijd de Tachtigers zich begonnen te manifesteren, overtroefde de oude bard de jonge generatie met gemak, zowel wat betreft populariteit als verkoopaantallen. Dat laat zien, zoals Peter van Zonneveld het verwoordt, 'hoe zwak de glans van het nieuwe en hoe sterk de kracht van het oude nog was'.[8]

Toen Beets negentien jaar later overleed, verschenen overal necrologieën om de man te herdenken die zo'n veelzijdigheid aan de dag had gelegd: als romanticus, realist, humorist, predikant, redenaar, hoogleraar, dichter en niet in de laatste plaats als auteur van de *Camera Obscura*. Er was voorgoed een einde gekomen aan een tijdperk dat men gerust 'de eeuw van Nicolaas Beets' zou kunnen noemen.

God, gezin en vaderland

Het uitgangspunt van dit boek is Beets' leven te beschrijven in wisselwerking met zijn omgeving. De schrijver zat als een spin in het web van de negentiende-eeuwse maatschappelijke, religieuze en culturele wereld, en ging om met de belangrijkste mensen van zijn tijd. Dat blijkt wel als men ziet met wie hij allemaal correspondeerde. Beets' statuur wordt ook duidelijk uit het album amicorum dat hij in 1884 bij zijn zeventigste verjaardag als geschenk ontving. Het is een staalkaart van de Nederlandse samenleving van de tweede helft van de negentiende eeuw.[9] Vooraanstaande auteurs, schilders, componisten en wetenschappers werkten eraan mee. Het koningshuis liet zich evenmin onbetuigd. Het album laat zien hoe breed georiënteerd Beets was en welke prominente plaats hij innam in het Nederland van die dagen.

Beets is ook een aantrekkelijke figuur voor een biografie, omdat er zoveel van en over hem is overgeleverd. Hij verzamelde van alles en nog wat in zijn persoonlijke archief, dat na zijn dood in Leiden is terechtgekomen: van stukken uit zijn studententijd tot lijsten van preekbeurten, van reisdocumenten tot een haarlok van zijn overleden vrouw. Verder zijn er stapels brieven, documenten, aantekeningen, manuscripten, portretten en foto's.[10] In de Beetscollectie worden ook persoonlijke objecten van Beets bewaard, zoals een paar kinderschoentjes uit zijn jeugd, een ganzenveer en de wandelstok van zijn zoon. Door de nauwkeurigheid waarmee Beets zijn rijke, persoonlijke archief beheerde, is hij niet alleen een chroniqueur van zijn eigen leven, maar van de hele negentiende eeuw in Nederland. Hij heeft talloze gedichten met verwijzingen naar de actualiteit van die dagen geschreven. Of het nu gaat om

Honings-Beets_vs07.qxp_DEF 04-12-'25 05-12-2025 14:06 Pagina 12

de Belgische Revolutie (1830-1831), de invoering van de grondwet van 1848, de Aprilbeweging in 1853, discussies over het kolonialisme, de afschaffing van de slavernij of vrouwenemancipatie, Beets liet zich erover uit.

De schrijver werd geboren in een cruciale fase in de Nederlandse geschiedenis. Ondanks de vreugde over de bevrijding van Nederland in 1813 was er iets wezenlijks veranderd. Het optimisme van de Verlichting en de Franse Revolutie had plaatsgemaakt voor een gevoel van ontgoocheling. Iedereen had ondervonden dat de idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap waren ontaard in terreur en dictatuur. In de achttiende eeuw had men met de

Duitse filosoof Leibniz geloofd te leven in de beste van alle mogelijke werelden, maar na de ondergang van Napoleon begreep iedereen dat de wereld ingewikkelder in elkaar stak. Dat leidde tot pessimisme, maar men vond troost in het besef dat het aardse bestaan slechts van tijdelijke duur was. Het menselijke leven was niet uitzichtloos, geloofde men, want na de dood volgde immers een gelukkig bestaan in het hiernamaals. Het kwam erop aan zich te handhaven in een onzekere wereld en te zoeken naar punten van houvast, zoals het protestantse geloof, het gezinsleven en het vaderland. Die burgerlijke levensbeschouwing wordt Biedermeier genoemd.

Die Biedermeiercultuur heeft Beets sterk beïnvloed, al dreef hij er in zijn *Camera Obscura* ook liefdevol de spot mee. De burgerlijke wereld die hij daarin beschrijft, is de wereld die hij uit zijn eigen jeugd kende. Na een korte romantische bevlieging in zijn studentenjaren nam hij afstand van zijn 'zwarte tijd' om weer vol overtuiging voor een burgerlijk bestaan te kiezen. De conservatieve Beets had de pech te leven in een tijd waarin Nederland zich ontwikkelde in een richting die niet de zijne was. In zijn werk beschreef hij zijn nostalgie en het gevoel dat hij buiten de tijd was komen te staan, en gaf hij zijn visie op het zich ontwikkelende Nederland, dat juist in deze jaren de weg naar de moderniteit was ingeslagen.

Zo maakte de trekschuit, waarmee de student Beets van Haarlem naar Leiden reisde en die nog uit de zeventiende eeuw stamde, halverwege de negentiende eeuw plaats voor de trein. Ook de oude vertrouwde diligences verdwenen geleidelijk uit het straatbeeld. Rond 1863 vernam Beets dat in Londen de eerste metrolijn was geopend, iets waarvan hij zich enkele jaren eerder nog geen voorstelling had kunnen maken. Nederland was zo anders geworden dat Hildebrand zich in 1887 geroepen voelde een boek te schrijven met 'noodige en overbodige' ophelderingen bij zijn *Camera Obscura*, onder de titel *Na vijftig jaar.* De samenleving zoals hij die in zijn jonge jaren had gekend, bestond niet meer. Aan het begin van de twintigste eeuw was Beets er getuige van hoe de eerste auto's door de Utrechtse Boothstraat reden.[11]

Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 13

Nederland veranderde in een geïndustrialiseerde samenleving. Dankzij de stoomkracht kon in 1852 het Haarlemmermeer worden drooggelegd. Stadspoorten waarmee hij was opgegroeid en die hij ook als student nog dagelijks zag openen en sluiten, gingen tegen de grond. De industrialisering bracht ook sociale ellende met zich mee. Meermalen braken er cholera-epidemieën uit. Geleidelijk aan raakte men overtuigd van de noodzaak maatregelen te nemen. Er verrezen duinwatermaatschappijen, er werd geïnvesteerd in betere huisvesting en in ziekenhuizen, en ook kinderarbeid kwam op de politieke agenda te staan. Tegelijkertijd ontstonden er barsten in wat lange tijd als het fundament van de Nederlandse samenleving werd beschouwd: de kerk. Moderne ideeën over het geloof sijpelden door en er stonden zelfs auteurs op die het waagden het bestaan van het Opperwezen ter discussie te stellen.

Beets kreeg met al deze zaken te maken. Terwijl Nederland in rap tempo transformeerde, bleef hij krampachtig vasthouden aan de idealen van zijn jeugd: God, gezin en vaderland. Toch hield hij zich in latere jaren publiekelijk vaak afzijdig. Hoe kan het dat iemand als hij, die overal een mening over had en een publieke intellectueel had kunnen zijn, zich in veel gevallen in het openbaar terughoudend opstelde en niet in het geweer kwam tegen wat hij als een verkeerde richting beschouwde? Ondanks zijn bezwaren bewoog Beets mee met de nieuwe tijd; hij werkte zich niet in een isolement. Tot zijn dood bleef hij een gezaghebbende figuur. Een terugkerend thema in dit boek is de spanning tussen Beets' conservatieve levenshouding en het veranderende Nederland, waarmee hij tegen zijn zin te maken kreeg.

Dit alles vraagt om een benadering waarbij Beets' leven beschreven wordt tegen de achtergrond van de historische, maatschappelijke en culturele ontwikkelingen. We volgen Beets' lotgevallen, maar we zullen ook zien in wat voor tijd hij leefde en hoe zijn bestaan in interactie met de omringende wereld gestalte kreeg. Daardoor is deze biografie óók een cultuurgeschiedenis van de negentiende eeuw.

De totale Beets

Het is niet voor het eerst dat er een biografie over Beets verschijnt. Kort na zijn dood zagen al drie boeken het licht. De predikant en letterkundige Johannes Dyserinck publiceerde in 1903 de levensbeschrijving *Dr. Nicolaas Beets*, die hij een jaar later liet volgen door *Herinneringen aan Nicolaas Beets in woord en beeld* (1904), naar aanleiding van een tentoonstelling die in maart van dat jaar in Den Haag had plaatsgevonden.[12] Twee jaar later kwam de nog steeds lezenswaardige biografie *Het leven van Nicolaas Beets* (1906) uit, van Pierre Daniel Chantepie de la Saussaye, hoogleraar in de theologie in Leiden.[13] Net als Dyserinck had hij Beets persoonlijk gekend. Vier jaar later verscheen het

Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 14

eerste deel van *Nicolaas Beets* (1910-1919) van Gerrit van Rijn, bibliothecaris in Rotterdam. Van Rijns werk is een biografie in de vorm van een documentatie. Het is helaas onvoltooid gebleven, omdat de auteur in 1912 overleed, waarna de onderwijzer J.J. Deetman er een beknopt afsluitend deel bij schreef.[14] Deze drie werken bevatten veel informatie uit de eerste hand en zijn om die reden nog altijd waardevol, maar ze voldoen niet aan de eisen die aan een moderne levensbeschrijving worden gesteld, zoals controleerbaarheid, bronnenkritiek en een strikte scheiding van feiten en interpretatie door de biograaf.[15]

Sinds het verschijnen daarvan is er bovendien veel onderzoek verricht, bijvoorbeeld naar Beets' studententijd en zijn rol als student-auteur.[16] Ook zijn bekendste werk heeft hernieuwde aandacht gekregen: in 1998 verscheen een wetenschappelijke, geannoteerde editie van de *Camera Obscura*.[17] Onmisbaar is verder de ter gelegenheid van zijn honderdste sterfjaar in 2003 uitgekomen inventaris van de Leidse Beetscollectie, samengesteld door André Bouwman en Ellen Krol, waarmee zijn immense archief toegankelijk is geworden.[18] Nadien zijn er nog af en toe nieuwe stukken aan de collectie toegevoegd en alle stukken zijn inmiddels digitaal beschikbaar, maar veel is nog niet onderzocht. De late Beets, de predikant, hoogleraar en dichter, is in het literair-historisch onderzoek veronachtzaamd.[19]

In dit boek streef ik ernaar de totale Beets aan bod te laten komen, van de Haarlemse scholier tot de zwaarmoedige student-auteur, van de verliefde jongeman tot de orthodoxe predikant, van de jubelende natuurliefhebber tot de liefdevolle maar autoritaire vader, van de nationaal gehuldigde zeventigjarige tot de kwetsbare bejaarde. Het gaat me er niet om zijn exacte positie te bepalen in de ideeën- of kerkgeschiedenis, maar om door de lens van Beets de wereld van toen in beeld te brengen. We zullen zien dat Beets' leven gekenmerkt werd door een *struggle for highlife*, door een onbedwingbaar verlangen om in maatschappelijk opzicht hogerop te komen. De tragiek daarvan was dat toen Beets eenmaal een gevestigde positie verworven had, hij werd ingehaald door de moderne tijd.

Dit boek kent een chronologische opbouw en is opgebouwd uit vijf delen. Daarbij volg ik de structuur die Beets zelf in zijn 'Holland' (1872) koos. Dit gedicht is een hartstochtelijke liefdesverklaring aan zijn vaderland: 'Zoet Holland, lieflijk Holland, / *mijn* Holland, weet gij wat? / Ik heb u heel mijn leven / steeds even lief gehad.'[20] Beets blikt erin terug op de plaatsen waar hij heeft gewoond: in Haarlem stond zijn wieg en groeide hij op, in Leiden genoot hij als student van wat het leven te bieden had. Heemstede was de eerste gemeente waar hij als predikant stond en in Utrecht, waar hij zich in 1854 als predikant vestigde en waar hij twintig jaar later hoogleraar werd,

Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 15

bleef hij tot zijn dood wonen. Omdat de Utrechtse periode bijna vijftig jaar beslaat, is deze opgesplitst in twee delen.

We laten het heden achter ons en dompelen ons onder in de tijd van trekschuiten en diligences, van romantici en revolutionairen, toen elke ochtend en elke avond de stadspoorten geopend en gesloten werden, en God, gezin en vaderland als de pijlers van Nederland golden. De eeuw van Nicolaas Beets.

'Uit de tijd van trekschuit en diligence', schoolplaat van J.H. Isings.

Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 17

I
HAARLEM
(1814-1833)

In Haarlem stond mijn wiege,
mijn eerste huis en school.
Het is een stad van bloemen,
van rozen en viool;
Stad van vergeet-mij-nieten
Aan vaarten en aan vlieten,
Waartusschen ik nog dikwijls
in mijn verbeelding dool.

Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 19

1
GEBOORTE EN VOORGESLACHT

Een ongelukkige jeugd is een goudmijn voor een schrijver, aldus een bekend cliché. De door Beets bewonderde dichter Willem Bilderdijk merkte op latere leeftijd op dat het leven hem, zolang hij zich kon herinneren, 'pijnlijk, lastig, en ledig' was gevallen. Hij blikte terug op een ellendige jeugd; hij had 'lichamelijk, zedelijk en verstandelijk' altijd veel geleden.[1] Het verschil met Beets kon niet groter zijn. Zijn jonge jaren werden juist door een vriendelijke zon beschenen.[2] Hij had een zorgeloze kindertijd, liefdevolle ouders en een gezond gestel, en keek er later met dankbaarheid en genoegen op terug.

In Haarlem zag Nicolaas (Klaas) Beets op 13 september 1814 het levenslicht, om vier uur 's middags.[3] De temperatuur schommelde die dinsdag rond de twaalf graden. Het was half bewolkt, er viel af en toe een regenbui en er stond een noordwestenwind, waardoor het voor de tijd van het jaar fris was.[4] 'Daar,' schreef hij jaren later in een gedicht over zijn geboortestad, 'heeft mij het eerst beschenen / 't Licht van een Septemberdag, / Die op mijn mistroostig weenen / Met een glimlach nederzag'.[5]

De schrijver werd geboren in de Koningstraat 12 (nu nummer 38-40), in een groot, achttiende-eeuws patriciërshuis met een trapgevel, dat drie verdiepingen telde. Het originele pand staat er niet meer; het werd aan het begin van de twintigste eeuw afgebroken.[6] Sinds 1946 geeft een gedenksteen in de gevel van het huidige gebouw de plaats aan waar eens Beets' wiegje heeft gestaan.[7] Dankzij een tekening die Johannes Dyserinck in 1884 van Beets' geboortehuis maakte, kunnen we ons een voorstelling maken van hoe het eruit moet hebben gezien.[8] Beets' vader was apotheker. Op de begane grond was de apotheek gevestigd. In het midden bevond zich een deur met aan weerszijden twee vensters. De woonruimte was vermoedelijk op de eerste verdieping, met vijf ramen die uitzicht boden op de straat. De bovenste etage, waar de slaapvertrekken waren, had drie kleine vensters, en dan was er nog een zolder met een raampje.[9] In het verhaal 'De familie Stastok' beschrijft de ik-figuur Hildebrand het huis van zijn oom en tante, dat erg op dat van Beets' ouders lijkt. Het stamde uit de achttiende eeuw en had een trapgevel, en de ramen op de bovenste verdieping hadden kruiskozijnen met glas in lood.[10]

Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 20

Het geboortehuis van Nicolaas Beets, getekend door Johannes Dyserinck, 1884.

Zoals gebruikelijk in die dagen stond een 'baker', een soort kraamhulp, het gezin bij tijdens de bevalling. Meestal was die al enkele dagen eerder, in afwachting van het 'bange ure', in huis aanwezig. Zij assisteerde de vroedvrouw en bleef na afloop om moeder en kind te verzorgen. Beets was nogal te spreken over zijn baker. Kende hij haar uit latere jaren, toen ze hielp bij de geboorte van zijn broertjes en zusjes? In de *Camera Obscura* merkt Hildebrand op: 'Zijn eigen baker was een uitstekende. Hij zal zich zijn leven lang verbazen dat er, met zulk een baker, niets voortreffelijkers van hem geworden is.'[11]

Vermoedelijk gaf Beets' moeder haar zoontje zelf de borst, want dat was in de middenstand gebruikelijk.[12] Een min was meer iets voor adellijke families. Later zou Beets een lofzang schrijven op de 'toegevloeide moedermelk', die hij het 'beste voedsel' voor ieder mens noemde.[13] Een Haarlemse traditie was dat men aan de deur van het huis een 'kraamkloppertje' hing: een met rode zijde bekleed plankje, met sierlijk geplooid kant erover. Daaraan kon iedereen zien dat er een kindje geboren was.[14]

Vier dagen na de geboorte, op zaterdag 17 september 1814, begaf zijn vader, de 34-jarige apotheker Martinus Beets, zich omstreeks twaalf uur naar het stadhuis op de Grote Markt in Haarlem om de geboorte van zijn zoon aan te geven bij de burgerlijke stand. Tegenover de ambtenaar van dienst verklaar-

Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 21

de hij dat hij zijn zoon Nicolaas wilde noemen.[15] Die naam was een eerbetoon aan zijn eigen vader, die in 1788 op vrij jonge leeftijd was overleden, toen Martinus zeven jaar was. Dezelfde dag publiceerde hij een advertentie in de *Opregte Haarlemsche Courant*, waarin hij trots meldde dat zijn 'tedergeliefde' echtgenote 'gelukkig' bevallen was van een zoon.[16] Nicolaas was niet hun eerste kind. Tweeënhalf jaar eerder, op 13 april 1812, hadden ze al een dochtertje gekregen, Dorothea Petronella.

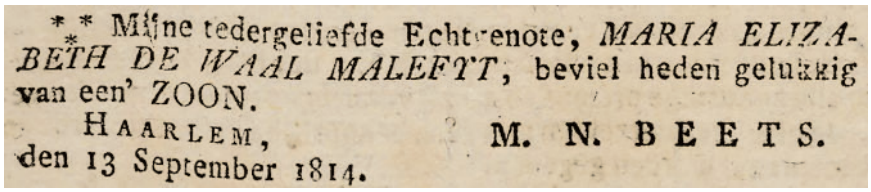

*** Mijne tedergeliefde Echtgenote, *MARIA ELIZABETH DE WAAL MALEFYT*, beviel heden gelukkig van een' ZOON.

HAARLEM, M. N. BEETS.
den 13 September 1814.

Geboorteaankondiging in de *Opregte Haarlemsche Courant*, 17 september 1814.

Beets werd geboren in een gezin dat hervormd was, destijds de belangrijkste godsdienst: meer dan de helft van de Nederlanders was er lidmaat van.[17] Zijn ouders gingen in de Sint-Bavo op de Grote Markt naar de kerk. Hier werd Beets iets meer dan een maand na zijn geboorte, op zondag 16 oktober 1814, gedoopt.[18] Die dag zal zijn moeder haar stemmige zwarte jurk hebben aangetrokken en zijn vader zijn zondagse pak om hun kind boven de doopvont te houden en het te laten opnemen in de kerk. De Bavo vormde het religieuze middelpunt van de stad. Elke avond om negen uur luidden de 'Damiaatjes', twee klokjes, in de toren. Deze traditie was ooit ingevoerd om de Haarlemmers te eren vanwege hun rol bij het Beleg van Damiate in Egypte, tijdens een kruistocht in de dertiende eeuw. In Beets' tijd was het een teken dat de stadspoorten zouden sluiten en dat het voor de kleintjes tijd was om te gaan slapen.[19]

Boekverkoper in de patriottentijd

Beets had veel belangstelling voor zijn familiegeschiedenis. Tot op hoge leeftijd knipte hij stukjes uit de krant over voorvallen waarbij Beetsen betrokken waren en correspondeerde hij met naamgenoten.[20] Waar de naam Beets oorspronkelijk vandaan komt, is niet zeker. Mogelijk is hij ontleend aan het gelijknamige Noord-Hollandse dorpje. De familienaam duikt aan het begin van de zeventiende eeuw op in Alkmaar.[21] Beets' grootvader, naar wie hij vernoemd werd en die hij nooit heeft gekend, heette Nicolaas Jansz. Beets.[22] Die was geboren in 1740 en verliet als 26-jarige zijn geboortestad Alkmaar om zich in Haarlem te vestigen. Vermoedelijk verhuisde hij vanwege de liefde,

Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 22

want hij trad op 25 februari van datzelfde jaar in het huwelijk met de Haarlemse Dorothea Petronella Fiers, die vier jaar jonger was dan hij.[23] Zoals over zo veel vrouwen uit die tijd, is over haar niet veel meer bekend dan haar naam, geboortejaar en sterfjaar. Over de oude Nicolaas Beets zijn we iets beter ingelicht. Diens vader was 'collecteur' (belastinginner) in Alkmaar, maar Nicolaas zelf koos voor een beroep als boekhandelaar in de Spaarnestad. Zijn firma was gevestigd in de Grote Houtstraat. Beets' naam duikt een enkele keer op in de *Oprechte Haarlemsche Courant* en andere kranten. Regelmatig organiseerde hij in het Prinsenhof veilingen van bijzondere boeken,

oude prenten, muziekinstrumenten en rariteiten, meestal afkomstig uit nalatenschappen. Bij hoge uitzondering drukte grootvader Beets zelf, zoals veilingcatalogi, preken en politieke werkjes. Verder kon men bij hem terecht voor het laten maken van rouw-, trouw- en geboortekaarten, en voor papier en kantoorartikelen.[24] De firma Beets deed dus, zoals wel vaker het geval was in de achttiende eeuw, dienst als boekwinkel, uitgeverij, drukkerij en als veilinghuis.

Beets en zijn vrouw kregen zes kinderen, vijf jongens en een meisje, waarvan er een kort na de geboorte overleed. Op 19 april 1780 werd als vijfde kind Martinus Nicolaas Beets geboren, de vader van onze Beets. Het was een onzekere tijd, want de Nederlandse Republiek balanceerde op de rand van een burgeroorlog. In 1766 was stadhouder Willem v ingehuldigd. Vanaf het einde van de jaren zeventig groeide de maatschappelijke onvrede, die zich vooral tegen hem richtte. De eens zo machtige Republiek, die de zeeën had beheerst, was haar internationale koppositie in de loop van de achttiende eeuw kwijtgeraakt. De situatie verergerde toen in 1780 een oorlog met Engeland uitbrak, waarin zware verliezen werden geleden. Daar kreeg Willem v de schuld van. In de Republiek maakte een kleine groep regenten de dienst uit. Zij waren van oudsher tegen de stadhouder. In de jaren tachtig kregen zij er een medestander bij: ontwikkelde burgers die meer inspraak eisten. De opponenten van de stadhouder werden 'patriotten' genoemd, zijn aanhangers 'prinsgezinden'. Er laaide een felle (pamfletten)strijd op.

Ook Haarlem raakte in de ban van de partijtwisten. Er werd 'zwaar gekeesd', zoals dat heette. Oranjeaanhangers scholden de patriotten uit voor 'kezen', die dit als geuzennaam en de keeshond als hun symbool omarmden. Regelmatig kwam het tot schermutselingen tussen de twee groepen. Net als elders begonnen de patriotten zich in de Spaarnestad te bewapenen. Het Haarlemse genootschap van wapenhandel Pro Aris et Focis (Voor Huis en Haard), dat al enkele decennia bestond, telde in die jaren ruim driehonderd leden. In 1787 werd het genootschap officieel door het stadsbestuur beëdigd, waarna het als bataljon deel ging uitmaken van de schutterij. De patriotten

Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 23

trokken steeds meer macht naar zich toe. Op 5 september 1787 nam de Haarlemse vroedschap, die een patriotse signatuur had, een nieuw regeringsreglement aan. Voor het eerst zou er een door de burgerij gekozen bestuur komen zonder bemoeienis van de stadhouder. Om dat te vieren lieten de patriotten op de Grote Markt een vrijheidstempeltje bouwen, een koepeltje met zuilen, met bovenop de personificatie van de Vrijheid (zie p. 24-25).[25]

Beets' grootvader sympathiseerde met de patriottenpartij, maar een fanatieke 'kees' was hij niet. Later schreef Beets dat zijn vader 'in zeer weinig geprononceerde' politieke gevoelens werd opgevoed.[26] De Haarlemmers konden toen nog niet bevroeden dat de situatie binnen een paar weken heel anders zou zijn. In 1787 riep Willem V de hulp in van zijn zwager, de koning van Pruisen. Die stuurde een leger naar de Republiek om de opstandige steden opnieuw onder het gezag van de stadhouder te plaatsen. Het bericht dat de Pruisische troepen onderweg waren, zorgde ook in de Spaarnestad voor een dreigende situatie. Aanhangers van Willem V kondigden aan het vrijheidstempeltje op de Grote Markt te zullen vernielen, waarop de vroedschap het besluit nam om dit zelf te laten afbreken. Daarop barstte er een feestgedruis los onder het Oranjegezinde gemeen. Op 4 oktober 1787 trokken de Pruisen Haarlem binnen. Het patriotse bestuur werd afgezet, het vrijkorps opgeheven en de macht van Oranje hersteld.[27]

Het is maar de vraag of de oude Beets daar veel van heeft meegekregen, want hij was ernstig ziek. Drie maanden later, op 16 januari 1788, overleed hij op 47-jarige leeftijd aan 'longtering' (tuberculose).[28] Vijf dagen later werd hij in de Brouwerskapel in de Bavokerk begraven.[29] Na zijn dood bleef zijn vrouw met vijf kinderen achter. Het oudste kind was inmiddels twintig, het jongste pas vier jaar. Aanvankelijk zette de weduwe de boekwinkel voort.[30] In 1792 nam de oudste zoon, Johannes Jacobus Beets, de zaak over.[31] Zijn boek- en papierwinkel inclusief drukkerij bleef tot 1840 bestaan.[32] Als jongen heeft Beets later ongetwijfeld wel eens een bezoekje gebracht aan de zaak van zijn oom.

Haarlemse Bataven

Beets' vader Martinus was, zoals gezegd, zeven toen zijn vader overleed. Daardoor had hij maar weinig herinneringen aan hem.[33] Hij groeide op te midden van boeken en prenten. Als kind zal hij zijn vader – en later zijn moeder en broer – ongetwijfeld wel eens hebben geholpen bij een verkoop in het Haarlemse Prinsenhof. Martinus bezocht achtereenvolgens de Hollandse, de Franse en (enkele klassen van) de Latijnse school. Hij moet een pientere, veelbelovende jongen zijn geweest. Er zijn enkele nieuwjaarsverzen van hem bewaard, die hij in de jaren tachtig van de achttiende eeuw voor

Honings-Beets_vs06.qxp_DEF 04-12-'25 03-12-2025 17:07 Pagina 24

een oudoom vervaardigde. We kunnen eruit opmaken dat Martinus een orthodox-protestantse opvoeding kreeg.[34]

Martinus groeide op in politiek onrustige tijden. In de patriottentijd was hij nog te jong om zich er later veel van te kunnen herinneren, maar toen de Republiek in 1795 weer op haar grondvesten schudde, was hij vijftien. Na de Pruisische interventie keerde de rust terug, maar onder de oppervlakte broeide het. De in 1789 met de bestorming van de Bastille ingeluide Franse Revolutie gaf de Nederlandse patriotten nieuwe hoop. In het geheim stichtten ze zestig geheime 'volks-clubs' om, zodra de Fransen zouden oprukken, de stadsregering van Haarlem af te zetten en een patriots stadsbestuur te vestigen.[35] Onder de leden bevond zich ook de zeventienjarige Simon Theo-